
HZ. YÛSUF'UN (a.s.) GÖMLEĞİ VE BABASI YAKUB'UN (a.s.) GÖZLERİNİN AÇILMASI

THE SHIRT OF JOSEPH (PBUH) AND THE OPENEN OF HIS FATHER JACOB'S (PBUH) EYES

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Haliloğlu
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Tefsir Anabilim Dalı
hhaliloğlu@agri.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5985-9571

Semra Örs
Milli Eğitim Bakanlığı Ağrı Spor Lisesi
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
Semraors65@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8829-3781

Atıf Gösterme: HALİLOĞLU, Hasan; ÖRS, Semra, “Hz. Yûsuf’un (a.s.) Gömleği ve Babası Yakub’un (a.s.) Gözlerinin Açılması”, Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Haziran 2021 (8), s.01-19.

Geliş Tarihi:

29 Nisan 2021

Kabul Tarihi:

26 Mayıs 2021

© 2019 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Yûsuf kıssası Kur'an'ın en meşhur ve önemli kıssalarından biri olması nedeniyle önem arz etmektedir. Kıssaya göre Hz. Yakub (a.s) oğlundan yıllarca uzak kalmıştır. Uzak kalmasında diğer çocukların Yûsuf'tan (a.s) kurtulmak için yaptığı plan etkili olmuştur. Bu ayrılık kendisini çok üzdüğü ve yıllarca oğlunun arkasından gözyaşı döktüğü için gözlerini kaybettiği bilgisi verilmektedir. Yapılan çalışmalarda gözleri kör olduğu ya da çok ağlamaktan görme yetisinde zafiyet olduğu bilgisi mevcuttur. Bir diğer görüş de görmesinde herhangi bir problem olmadığı yönündedir. Hz. Yûsuf'un (a.s) gönderdiği gömleği babası yüzüne sürünce gözleri görmeye başlamıştır. Ayrıca bu gömleğin kokusu, hakikati anlamlandırmamız açısından önemli bir semboldür. Cennet kokulu bu gömlek, hakikati görmeyen kimselerin gözlerini aydınlatacak manevi bir ışıktır. Bu çalışma, kokunun mahiyeti ve Hz. Yakub'un (a.s) gözlerinin durumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kur'an, Yakub, Yûsuf, Gömlek, Koku.*

Abstract: The story of Joseph is important because it is one of the most famous and important stories of the Koran. According to the story, Prophet Jacob (pbuh) stays away from his son for years. The plan made by other children to get rid of Joseph (pbuh) is effective in his staying away. It is reported that this separation makes him very upset and he loses his eyes because he sheds tears behind his son for years. Studies have shown that the eyes are blind or that there is a weakness in vision due to crying too much. Another opinion is that there is no problem with his vision. When the shirt sent by Joseph (pbuh) is rubbed against his father's face, his eyes begin to see. In addition, the smell of this shirt is an important symbol in terms of making sense of the truth. This shirt with heaven scent is a spiritual light that will illuminate the eyes of those who do not want to see the truth. This work aims to examine the nature of the smell and the condition of Jacob's (pbuh) eyes.

Keywords: *The Koran, Jacob, Joseph, Shirt, Smell.*

GİRİŞ

Peygamberlerin hayatlarını incelediğimizde Hz. Âdem'den (a.s) Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar gelmiş hiçbir peygamberin hayatı sıkıntısız geçmemiştir. Bu sıkıntıları yaşayanlardan biri olan Yûsuf peygamber de zorlu süreçlerden geçmiştir. Hayatının dönüm noktası olan gelişmeler Onun gömlekleri etrafında geçmektedir. Bu gömleklerin ilki üvey kardeşler tarafından sahte kanla bulanmış ve güya Hz. Yûsuf'u (a.s) kurdun kaptığı söylenen gömlektir.¹ İkinci gömlek Aziz'in hanımı Züleyha tarafından arkadan yırtılan gömlektir. Bu gömleğin önemi ise Hz. Yûsuf'un (a.s) suçlandığı olay karşısında masum olduğuna gömleğin arkadan yırtılması delil olmuştur.² Üçüncü gömlek de Hz. Yûsuf'un babası Yakub'a (a.s) gönderdiği, Onun ağlamaktan kaybettiği gözlerinin açılmasına vesile olan gömlektir.³

Hz. Yûsuf'un (a.s) üvey kardeşlerinin hileli planları onun babası Hz. Yakub'dan (a.s) ayrılmasına sebep olmuştur. Plana göre üvey kardeşler babaları Hz. Yakub'a (a.s) gelerek Hz. Yûsuf'u (a.s) da kendileriyle çölde oyun oynaması yahut koyun otlatması için gelmesini istemişlerdir. Dönüşte, Yûsuf'u (a.s) kurt kaptı yalanıyla üzerine sahte kan bulaştırılan gömlekle gelen kardeşler babaları Yakub'a (a.s) ayrılığın haberini gömlekle veriyorlardı. Bu ayrılığın getirmiş olduğu hasret ve hüznün gözyaşını da beraberinde getirmiştir. Gözlerinin durumuna değinen ayet Hz. Yakub'un (a.s) ağlamaktan gözlerine ak düştüğü bildirilmektedir. Tefsir kitaplarının bizlere aktarmış olduğu bilgi her ne kadar Yakub peygamberin gözlerinin görme yetisini tamamen kaybetmesiyle alakalı olsa da bunun yanında aktarılan diğer görüşler önemlidir. Aktarılan görüşler çerçevesinde gözdeki problemi tamamen körlük olarak nitelendirmenin uygun bir tabir olmadığını bunun yerine kısmi körlük yaşandığı yönündeki benzetmenin daha doğru olacağını bildirmektedir. Farklı görüşleri savunan âlimler ise Hz. Yakub'un (a.s) gözünde herhangi bir körlüğün olmadığını, görmedeki zafiyetin ağlama sonucunda gözde biriken yaştan kaynaklandığını ve bunun da anlık bir körlüğe sebep olduğunu savunmaktadırlar. Çalışmamız, diğer iki gömleğe değinerek gömleklerin Yûsuf peygamberin hayatındaki önemine, Yakub peygamberin gözlerinin durumuna ve gözlerinin açılmasına vesile olan gömlekteki kokunun mahiyetine değinmeyi amaçlamaktadır.

1. Hz. Yakub ve Oğlu Hz. Yûsuf Peygamberlerin Hayatlarına Dair Kısa Bilgiler

Hz. Yakub'un (a.s) soyu Yakub b. İshak b. İbrahim (a.s)'dır. Annesinin adı Refika'dır. Hz. Yakub'un (a.s) ikiz kardeşi Ays'ın ardından doğduğu için Yakub ismini aldığı

¹ el-Yûsuf 12/9-10.

² el-Yûsuf 12/23-28.

³ el-Yûsuf 12/96.

söylenmektedir. Hz. Yakub'a İsrail adı verildiğini de bilmekteyiz bu adın verilmesinde de şu olayın gerçekleştiği bildirilmektedir: Yakub (a.s) kardeşi Ays tarafından öldürülme korkusu ile dayısının yanına gitmek üzere gündüz saklanıp gece yürüdüğü için bu ismi almıştır.⁴ Kur'an'ı Kerim'de Hz. Yakub'a (a.s) hem Yakub hem de İsrail ismiyle hitapta bulunmaktadır. Yakub ismi on sûrede on altı ⁵ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا... “Yakub ailesine de nimetini tamamlayacak”⁶ defa geçmektedir. İsrail adının da yalnız başına iki ayette⁷ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاً لِأَيِّ شَيْءٍ... “İsrail'in bir sebeple kendine yasakladığı bazı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrailoğulları'na/Yakub'un oğullarına helaldi”⁸ geçtiğini görmekteyiz.⁹ Hz. Yakub'un (a.s) dört hanımdan olma on iki çocuğu vardır. Kur'an'ı Kerim Hz. Yakub'un (a.s) hanımlarından bahsetmez sadece on iki oğluna işaret vardır. Rivayet edilen bu bilgi “Babacığım! Ben Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın bana secde ettiğini gördüm”¹⁰ ayeti desteklemektedir. Hz. Yakub (a.s) babası Hz. İshak'ın, ondan evvel de Hz. İbrahim'in (a.s) yaşamış olduğu “Shechem” denen yerden kendine bir arazi parçası elde ederek Herbon/Herban'a yani Filistin¹¹ yerleşmiştir.¹² Babası Yakub a.s. gibi Filistin-Şam bölgesinde yaşayan¹³ Hz. Yûsuf'un a.s. soyu ise Yûsuf b. Yâkub b. İshak b. İbrahim (a.s)'dır. Annesinin adı Râhîl bint-i Leban'dır.¹⁴ Kitab-ı Mukaddes araştırmacıları Hz. Yûsuf'un (a.s) M.Ö. 1906'da doğmuş olduğu bilgisini vermektedir.¹⁵ Doğduktan sonra bakımını üstlenmesi için Yakub (a.s), Yûsuf'u (a.s) Hz. İshak'ın (a.s) kızına yani halasına bırakmıştır.¹⁶

⁴ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 265.

⁵ el-Bakara 2/132, 133, 136, 140; el-Âl-i İmrân 3/ 84; el-Nisâ 4/163; el-En'âm 4/ 84; el-Hûd 11/ 71; el-Yûsuf 12/ 6, 38, 68; el-Meryem 19/ 6, 49; el-Enbiyâ 21/ 72; el-Ankebût 29/27; el-Sâd 38/ 45.

⁶ el-Yûsuf 12/ 6.

⁷ el-Âl-i İmrân 3/ 93; el-Meryem 19/ 58.

⁸ el-Âl-i İmrân 3/93

⁹ Ömer Faruk Harman, “Yâkub” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) , 43/ 275.

¹⁰ el-Yûsuf 12/ 4.

¹¹ Filistin'in eski adı Kenan'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsir*, çev. Beşir Ersoy (İstanbul: Şamil Yayınları, 1990), 16/174.

¹² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/ 437.

¹³ Ahmet Musaoğlu, *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi* (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2006), 169.

¹⁴ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, 269.

¹⁵ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., 2/436.

¹⁶ Yakub (a.s), oğlu Yûsuf'dan (a.s) daha fazla ayrı kalmak istemediğinden halasından Yûsuf'u (a.s) kendisine geri verilmesini istemiştir. Fakat halası da Yûsuf'a (a.s) karşı derin bir muhabbet beslediğinden Onu geri vermek istememiştir. Yakub'un (a.s) ısrarı üzerine halası ondan birkaç gün müsaade etmesini istemiştir. Yakub (a.s) gittikten sonra İshak'ın (a.s) en büyük çocuğu olmasından dolayı yanında bulundurduğu kuşağı Yûsuf'un (a.s) elbisesinin altında beline bağladı. Daha sonra kuşağın kaybolduğunu söyleyip kuşağın aratılması istenince Hz. Yûsuf'un (a.s) üzerinde bulunuyor. Onların mezhebine göre hırsızlık yapanın cezası hırsızlık yaptığı kişinin emri altında bulunmaktır. Halası Yûsuf'dan (a.s) ayrılmak istemediği için de böyle bir oyuna başvurarak Yûsuf'un (a.s) yanında kalmasını sağlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Köksal, *Peygamberler Tarihi*, s. 269.

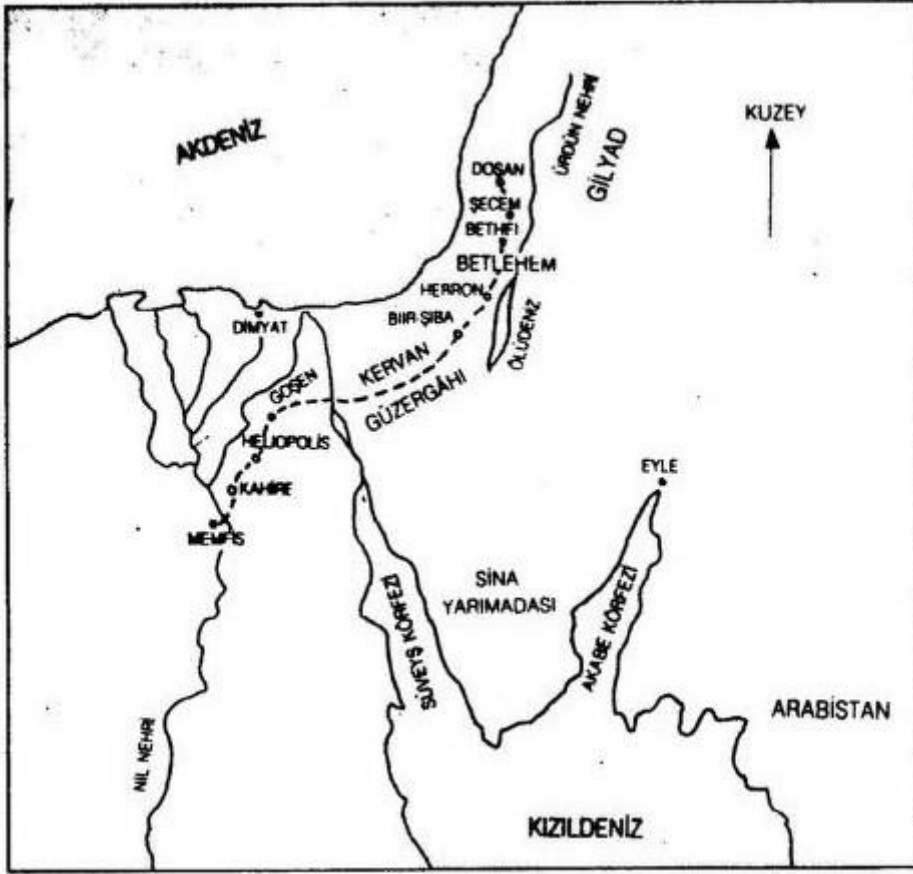
Kur'an Kıssasında anlatıldığı üzere Hz. Yûsuf'un (a.s) küçük yaşta¹⁷ görmüş olduğu rüyada¹⁸ on bir yıldız güneş ve ay kendisine secde etmekteydi. Rüya Hz. Yûsuf'u (a.s) babasının gözünde daha değerli kılmıştı. Çünkü Hz. Yakub'un (a.s) oğlu Yûsuf'a (a.s) karşı beslediği sevgi rüyanın öncesine dayanmaktaydı. Bu sevgi üvey kardeşler tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Durum, ilerleyen zamanlarda Hz. Yûsuf'tan (a.s) kurtulma hırsına dönüştü. Bu hırsla üvey kardeşler hileli planlar kurmuşlardır. Hz. Yûsuf'u (a.s) kuyuya atarak Ondan kurtulup babaları Yakub'un (a.s) muhabbetini kazanmak istediler. Amaçlarına ulaşmış ve Hz. Yûsuf'dan (a.s) kurtulmuşlardı. Kuyuda bulunup Mısır'a getirildiğinde on yedi-on sekiz yaşlarında olduğu söylenmektedir. Mısır Azizi'nin¹⁹ yanında iki-üç yıl kadar kaldığını, daha sonra Züleyha ile yaşadığı imtihan sonucunda zindana düştüğünü burada da sekiz-dokuz yıl hapis yattığını bilmekteyiz. Zindan serüveninden sonra otuzlu yaşlarda Mısır'da yönetici olarak görev yapmış, yalnız başına seksen yıl iktidarda kalmıştır. İktidarının dokuz ya da onuncu yılında babası Hz. Yakub (a.s) ile beraber tüm ailesini toplayarak Filistin şehrinde Mısır'a getirmiş, babasına kavuşmuştur. Yüz on yaşında Hz. Yûsuf'un (a.s) vefat ettiği de kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerdendir.²⁰

¹⁷ Rüya'yı gördüğü sırada on iki yaşında olduğu tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklar yedi, on iki, on yedi yaşlarında bu rüyayı gördüğü bildirilir. Detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l- Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınları, 2013), 13/161, İmam Ebu'l-Ferec Camlûddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir Tefsir İlminde Yolculuk Azığı*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 3/173.

¹⁸ el-Yûsuf 12/ 4.

¹⁹ Hz. Yûsuf (as) kuyudan çıkarıldıktan sonra Mısır'a götürülmüştür. Burada o günkü hazine bakanı olan Aziz bir diğer adıyla "Kıfır" ya da "İttir" Onu satın aldığı söylenmektedir. O günün Mısır hükümdarı ise Amelika'lı Reyab b. Velid'dir. Bu şahıs Hz. Yûsuf'a (a.s) iman etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Razi, *Mefâtihu'l- Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/191.

²⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., 2/439.

Harita I: Hz. Yakub'un ve Hz. Yûsuf'un (a.s) yaşadığı coğrafi bölge

Not:Bu harita Ebu'l A'la el-Mevdudî'nin Tefhimu'l Kur'an isimli eserinden alınmıştır.²¹

2. Hz. Yûsuf'un (a.s) İlk İki Gömleği Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Peygamberlerin hayatlarını incelediğimizde hiçbir peygamberin tebliğinin kolay olmadığını, imtihanlarının diğer insanların yaşamış olduğu imtihanlardan daha zor olduğunu görürüz. Hz. Yûsuf'un (a.s) ilk imtihanı üvey kardeşlerinin kinleri, kıskançlıkları²² yani Ona karşı hasetleri olmuştur. Haset duygusu da şöyle tarif edilir; **على الخير عندالغير** "başkasının elindeki nimete/hayra hayıflanmaktır."²³ Onların kıskançlık duygusu babaları Hz. Yakub'un (a.s) oğlu Yûsuf'a (a.s) gösterdiği ilgi neticesinde giderek artıyordu.

²¹ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., 2/437..

²² Üvey kardeşlerin kıskançlıklarının sebepleri: 1- Yaşça üvey kardeşlerin büyük olması sevgi ve saygıya kendilerini daha değerli görmeleri. 2- Üvey kardeşleri daha çalışkandı, babalarına bu noktada yardımcı oldukları için de takdiri hak ettiklerini düşünmekteydiler. 3- Faydalı işler yaptıklarını düşündükleri için de babalarının Yûsuf'u (as) değil kendilerini daha çok sevmesi gerektiği düşüncesi onları kıskançlığa sürüklemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 12/169.

²³ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, (Beirut/Lübnan: Darul Nefais,1435/2014), 2/117.

“Yûsuf ile kardeşi babamıza bizden daha sevimlidir. Oysa biz güçlü bir topluluğuz”²⁴ ayeti bu hususu desteklemektedir. Bu duygu, üvey kardeşlerin Hz. Yûsuf’dan (a.s) kurtulmak için plan kurmalarına zemin hazırlamıştı. Çünkü Hz. Yûsuf (a.s) hayatta olmazsa babalarının diğer çocuklarına olan muhabbetinin artacağını düşünmekteydiler. Yûsuf peygamberi babaları tarafından sevilme için engel oluşturduğunu gören üvey kardeşler ondan kurtulmanın yolunu arayıp bulduktan sonra çöle götürerek Ondan kurtulabileceklerini düşündüler.²⁵ Bazı müfessirler planın işleme adına üvey kardeşlerin önce kardeşleri Yûsuf’u (a.s) ikna etmeye çalıştığı aktarılmaktadır. Çünkü onun ikna olması babalarını da ikna edecekti. Bu nedenle Yûsuf’un (a.s) yanına gelerek “Bizimle oynamak ve avlanmak istemez misin?” sözleriyle kendileriyle beraber çöle gelmesi için ikna etmeye çalıştılar. Karşılığında “Evet” cevabını alan üvey kardeşler; “O vakit babamızın yanında bizimle sahraya gelmek istediğini söyle” diyerek önce Hz. Yûsuf’u (a.s) ikna etmişlerdir.²⁶ Babalarının yanına gelerek “*Sevgili babamız! Niçin bize güvenip Yûsuf’u emanet etmiyorsun hâlbuki biz elbette onun iyiliğini istiyoruz. Onu yarın bizimle gönder, bol bol yiyip içsin, gezip oynasın. Sen hiç merak etme ona mutlaka göz kulak olunuz*”²⁷ sözleri ile babalarını da ikna ederek Hz. Yûsuf’u çöle götürmüşlerdir. Böylece planları tam istedikleri gibi gitmiş ve Yûsuf’u (a.s) çöle götürerek Ondan kurtulmalarına az kalmıştı.

Üvey kardeşler çöle varmadan Hz. Yûsuf’a (a.s) işkence etmeye başladılar.²⁸ Hz. Yûsuf’dan (a.s) kurtulmanın tek bir yolu kalmıştı, kuyuya atmak. Onu kuyuya atmaya yeltendiklerinde Hz. Yûsuf (a.s) onların kıyafetlerine tutunarak kuyuya atılmamak için direndi. Ama üvey kardeşleri acımadan onu ittiler. Kuyu duvarına tutunarak tekrar yukarı çıkmaya çalıştı.²⁹ Kuyudan çıkma çabasını gören üvey kardeşler onu kuyudan yukarı doğru çekti ve üzerindeki gömleği çıkarıp ellerini de bağlayarak bir ip yardımıyla tekrar kuyuya sarkıttılar.³⁰

²⁴ el-Yûsuf 12/8.

²⁵ Ebu’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî ez-Zemahşerî, *El-Keşşaf’an Hakâ’iki Ğavâmidü’t-Tenzîl ve Uyûnû’l-Ekâvîl Fî Vucûhi’t-Te’vîl*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu 2017), 3/540; Razî, *Mefatihü’l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd.,13/171.

²⁶ İbn’ül Cevzi, *Zadü’l-Mesir*, çev. Abdulvehhap Öztürk, 3/176-177.

²⁷ el-Yûsuf 12/11-12.

²⁸ Celâleddîn Ebu’l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekîr es-Suyûtî, *Hadsilerle Kur’an Tefsiri ed-Dürrü’l-Mensûr Fî’t-Tefsîr Bi’l-Me’sûr*, çev. Zekeriya Yıldız (İstanbul: Ocak Yayınları, 2012), 8/191.

²⁹ Hz. Yûsuf’un (a.s) bu direnmeleri aklımıza peygamber olmasına rağmen neden kuyuya atıldığında direndiği sorusunu getirmektedir. Peygamberlerin kadere rıza ve teslimiyet göstermeleri kendileri için en uygun davranış olmasına rağmen bu direnme nedendir sorusunun cevabı şöyle olabilir: Hz. Yûsuf’un (a.s) çocuk olması, küçük yaşta kuyuya atılması bir korkuya sebep olmuştur. Aynı şekilde her insan fitratı gereği bedenine verilecek her türlü eziyetten kaçınma dürtüsüne sahip olması ve o yaşta henüz peygamberliğin gelmemiş olması durumları Onun direncini meşrulaştıran gerekçelerdir.

³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, çev. Muhammed Coşkun, 3/546.

İlk gömleğin seyri çocukların eve dönmesi ile başlıyordu. “Akşamüstü ağlaya ağlaya babalarının yanına geldiler.”³¹Ağlayarak gelmeleri olayı daha inandırıcı kılmak ve yalan söylemediklerini ispat içindir. Beraberinde getirdikleri gömleğe kestikleri hayvanın³² kanını sürerek babalarına “Ey babamız! Yarışmaya gitmiş, eşyalarımızı Yûsuf’un yanına bırakmıştık. (geldik baktık ki) kurt onu yemiştir! Şimdi biz ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın”³³ diyerek ikna etmeye çalıştılar. Ayetin ifadesi ile **عَلَى قَمِيصِهِ بَدِمَ كَذِبٌ** gömleğe sahte kan sürülmüştü.³⁴ Fakat atladıkları bir ayrıntı vardı ki bu da gömleğin parçalanmamış olmasıydı. Bunun üzerine baba Yakub; “Bu kurt ne kadar yumuşak huylu imiş; gömlek parçalanmasın diye önce gömleğini sırtından çıkarmış”³⁵ sözleri ile olayın aslının bu şekilde olmadığı mesajını vermektedir. “Belli ki nefisleriniz sizi aldatıp böyle kötü işlere sürüklemiştir. Artık bana düşen güzel bir şekilde sabretmektir. Ne diyeyim sizin bu anlattıklarınız karşısında yardımına sığınacağım tek mercii Allah’tır”³⁶ sözleri ile elinden hiçbir şey gelmediğini ifade eden Yakub peygamber gözyaşları içinde yıllarca sabrederek beklemiştir.

İkinci gömleği izah edecek olursak, bu gömlek Hz. Yûsuf’ta (a.s) maddi ve manevi tüm güzelliklerin cem olduğu imtihanının ikinci aşaması olan gömlektir. Hz. Yûsuf’un (a.s) Mısır Azizi’nin hanımı tarafından yapılan ahlaksız teklifi ve bu teklif karşısında sergilenen duruşunun örneğidir. Mısır sarayında Aziz’in hanımı konumunda olan kadın Hz. Yûsuf’a (a.s) **هَيْتُ لَكَ** “hadî gel!” şeklindeki hitabıyla Onun nefisinden murat almak istedi. Sarayın hanımı nefsinin esiri olmuştu. Köle olan Hz. Yûsuf’un (a.s) bu davet karşısında verdiği “Allah’a sığınırım” cevabı da Onun iffet ve nezahetinin en yüksek mertebesinde olduğunu sergilemektedir.³⁷ Allah’ın hoşuna gitmeyecek olan bu ahlak dışı teklif karşısında alınan cevap Züleyha’yı deliye döndürmüştür. Bu hususu haber veren ayet; “Derken Yûsuf hızla oradan uzaklaşmaya başladı. O önde kadın arkada kapıya doğru koştu. Yûsuf’u yakalamaya çalışan kadın, onun gömleğini arkadan çekerek boydan boya yırttı. İşte o anda kapının hemen yanında kadın kocasıyla burun buruna geldiler. Kadın kocasına: “Senin ailene kötülük yapmak isteyen birinin cezası, zindana atılmaktan ya da can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir ki?”³⁸ dedi. İkisi de koşuyor, Hz. Yûsuf (a.s) ahlaksız tekliften kaçarken Züleyha

³¹ el-Yûsuf 12/16.

³² Rivayet edildiğine göre üvey kardeşler bir oğlak bularak onun kanını gömleğe sürmüşlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Cevzi, *Zadü’l-Mesir*, çev. Abdülvehhab Öztürk, 3/184. Tefsir kitapları bu kanın koyun ya da keçiye ait olduğunu da bildirmektedir.

³³ el-Yûsuf 12/17.

³⁴ el-Yûsuf 12/18.

³⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. M. Beşir Ersoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 2/276.

³⁶ el-Yûsuf 12/18.

³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyan Tefsiri*, çev. Ömer Faruk Hilmi (İstanbul: Fatih Yayınevi t.y.) 12/682

³⁸ el-Yûsuf 12/25.

Onun bu tekliften kaçışını engellemek için ardından koşuyordu. Arkadan ona yetişmek isterken gömleğine sarılıp kendine doğru çektii. Böylece gömlek arkadan yırtıldı. Bu esnada Aziz ile karşılaştılar.³⁹ Bu aşamada Züleyha'nın mağdur rolü oynadığı “*Senin ailene kötülük yapmak isteyen birinin cezası, zindana atılmaktan ya da can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir ki?*” cümlesinde görmekteyiz. Bu cümleyi kurmasının nedeni Hz. Yûsuf'dan (a.s) kaçtığını zannedip kocası nazarında ithamdan kurtulmak istemesidir.⁴⁰

Hz. Yûsuf'u (a.s) suçlu pozisyonuna düşürmek adına söylenen sözler olsa da Onun suçsuz olduğunun delili arkadan yırtılan gömlek oldu. “*Yûsuf: Asıl o benim nefsimden murat almak istedi*” diyerek kendini savundu. Kadının yakınlarından o anda orada bulunanlardan biri şöyle şahitlik etti: “*Eğer gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru, o yalan söylüyor demektir. Yok, eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, bu durumda kadın yalan söylüyor, o doğru söylüyor demektir. Evin efendisi gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce hanımına şunları söyledi: “Anlaşılan, bu da sizin tuzaklarınızdan biri. Doğrusu siz kadınların tuzağı pek yaman olur.”*”⁴¹ Gömleğin arkadan yırtılmış olması, haklıyı haksızdan ayırmaktadır. Allah'ın (c.c) halis kullarına yardımını bu şekilde zuhur etmiştir. Suçluyu masumdan ayıran hiçbir delil yokken yırtık bir gömleğin delil olması da Allah'ın (c.c) büyüklüğünün neticesidir.

3. Hz. Yakub'un (a.s) Gözlerinin Durumu

Kaynaklar incelendiğinde Hz. Yakub'un (a.s) gözlerinin durumunu bildiren iki görüş olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki ağlamaya bağlı olarak gözlerinin kör olduğu, ikincisi de görme yetisinde zafiyetin olduğu yönündedir. Gözlerindeki bu durumun seyri şu şekilde ele alınmaktadır: Hz. Yakub (a.s) oğullarını Mısır'a göndermiştir. Beraberlerinde giden Bünyamin kardeşleriyle dönmeyince babaları endişeli bir şekilde Bünyamin'in nerede olduğunu sorar. Onun hırsızlık yaptığı haber verilince buna inanmayan babalarının cevabı; “*Hayır! Belli ki, nefisleriniz sizi aldatıp böyle kötü bir işe sürüklemiştir. Artık bana düşen, en güzel şekilde sabretmektir. Öyle umuyorum ki Allah onların hepsini bana getirecektir. Çünkü O, her şeyi hakkıyla bilen, her işi ve hükmü hikmetli ve sağlam olandır*”⁴² şeklinde cevap vermiştir. Devamında üzüntüsünü şu şekilde dile getirmektedir; “*Ah Yûsuf'um! Neredesin Yûsuf? diye ağlıyor, sızlanıyordu. Hüziin ve kederden gözüne ak düştü, görmez oldu. Buna*

³⁹ İbn'ül Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, çev. Abdülvehhab Öztürk, 3/ 200.

⁴⁰ Kâdı Beydâvî, *Beydâvî Tefsiri Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2011), 2/405.

⁴¹ el-Yûsuf 12/26-27-28.

⁴² el-Yûsuf 12/83.

rağmen O oğullarına duyduğu kızgınlığı belli etmiyor, bir diken yutar gibi acısını içine gömüyordu.”⁴³ Hâlâ Yûsuf’u (as) sayıkladığını gören oğulları; “Aradan bunca zaman geçti, hâlâ Yûsuf’u dilinden düşürmüyorsun. Vallahi bu gidişle ya kederinde hastalanıp eriyecek veya helak olup gideceksin”⁴⁴ sözleriyle aradan yıllar geçmesine rağmen oğlunu sayıklaması onların hoşnut olmadığı bir durum olduğundan diğer oğulları tarafından tepki almasına sebep olmuştur.

Karşılaştığımız musibetler zorlu olunca üzüлp ağlamak doğal bir haldir. Çünkü çetin hallerde kendine hâkim olan kimse çok azdır. Hz. Muhammed oğlu İbrahim’in vefatına çok üzüлerek ağlamış ve şöyle demiştir: “Kalp ürperir göz yaşarır. Biz Rabbimizi kızdıracak bir şey demeyiz. Ey İbrahim doğrusu biz senin ölümünden dolayı hüznülyüz”⁴⁵ sözleri peygamberlerin de üzülebileceğini, onların gözyaşı dökmesinde herhangi bir sakınca olmadığını anlatmaktadır.⁴⁶ Fakat bu gözyaşını sabırla ve nefse hâkim olarak karşılamak gerekir. Bazı insanların üzüldükleri zaman kendilerini tutamayıp feryad u figan etmeleri, bağırmaları ve dövünerek ağlamaları İslam dininde kınanmıştır.⁴⁷ Hz. Yakub’un (a.s) oğlu Hz. Yûsuf’dan (a.s) ayrı kaldığı gündən kavuştuğu güne kadar seksen yıl geçtiği ve bu süre zarfında oğluna olan özleminden dolayı sürekli ağladığı söylenmektedir.⁴⁸ Böylece Hz. Yakub’un (a.s) gözlerinde ağlamaya bağlı olarak kısmi ya da tamamen bir körlüğün yaşandığı bilgisi aktarılmaktadır. Seksen yıllık hasretin sebebi şöyle zikredilmektedir: Hz. Yakub (a.s) namaz kıldığı esnada yanında uzanan oğlu Yûsuf’un (a.s) horlama sesini duymuştur. Bu sırada namaz ile meşgul olan Hz. Yakub (a.s) horlama sesini duyunca dikkatini oğluna vermiştir. Üç defa gerçekleşen bu horlamadan sonra Hz. Yakub (a.s) sevinçle oğluna bakmıştır. Bunun üzerine Allah’ın (c.c) meleklerle vahyi şu şekilde olmuştur: “Şu benim seçkin kuluma ve Halil’imin oğluna (torununa) bakın, bana münacatta iken benden başkasına iltifat edip bakıyor. İzzetim ve cemalim hakkı için ona yönelip baktığı o iki gözbebeğini

⁴³ el-Yûsuf 12/84.

⁴⁴ el-Yûsuf 12/85.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fi el-Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuğlu, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987), 343/4, 843.

⁴⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Azim Yayıncılık, 2012), 5/92.

⁴⁷ Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü’l-Münir*, çev. Hamdi Arslan, M. Beşir Ersoy, İbrahim Kutlay, Nureddin Yıldız, (İstanbul: Risale Yayınları, 2007), 7/42.

⁴⁸ Zemaşşeri, *el-Keşşaf*, çev. Muhammed Coşkun, 3/ 674; Razi, *Mefatihü’l Gayb*, Suat Yıldırım vd., 13/321; Suyuti, *ed-Dürü’l Mensûr*, çev. Zekeriya Yıldız, 8/301; Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü’l-Münir*, çev. Hamdi Arslan vd., 7/42.

ondan alacağım. Kendisini dönüp baktığı kişiden seksen yıl ayıracağım. Ta ki amel işleyenler, benim huzurunda ayağa kalkanların, benim gözetimim altında olduklarını bilsinler.”⁴⁹

Yaşananlar Hz. Yakub’un (a.s) gözlerinin akıbeti hakkında bizleri merakla sürüklemektedir. Müfessirler konu ile alakalı kimi zaman farklı kimi zaman da ortak görüşler nakletmişlerdir. Bu görüşleri inceleyecek olursak:

Birinci görüş: Gözyaşının çokluğu yaş damarının gözdeki siyahlığı da yok ettiği için görme yetisinde zafiyet oluşturur.⁵⁰ Hz. Yakub’un “Ah Yûsuf’um! Neredesin Yûsuf?” şeklindeki feryadı ile beraber sürekli ağladığı nakledilmektedir. Bu ağlama gözlerdeki yaşın çoğalmasına sebep olmuştur. Gözyaşının çokluğu gözlerinde bir beyazlama meydana getirmiştir. Beyazlamanın sebebi hüznün değil, gözyaşındır. Gözdeki beyazlığın, ağlamaya bağlı aklık olarak nitelendirilmesi yanlış bir değerlendirme olur. Fakat bu aklıyı körlüğe hamledersek yerinde bir tabir kullanmamış oluruz.⁵¹ Gözün beyazlamasından murad, çok ağlamaya bağlı görmesinde bir zararın oluşması değil, gözün siyahının beyaza dönmesidir. İnsanlar ihtiyarladıkça gözünün siyahı beyaza meyleder, bu meyil ve gözyaşının çokluğu da gözün siyahını beyaza dönüştürür. Bu sebepten Hz. Yakub’a (a.s) âmâ demek yerinde bir tabir olmaz.⁵²

İkinci Görüş: Beyazlıktan kasıt körlüktür. Mukatil b. Süleyman, Hz. Yakub’un (a.s) altı sene kör kaldığını Hz. Yusuf’un (a.s) gömleği sayesinde gözlerini açıldığını “*Şimdi şu gömleğimi götürün ve onu babamın yüzüne sürün de gözleri yeniden açılsın...*”⁵³ ayeti ile destekleyerek gözlerinin kör olduğu bilgisini vermektedir.⁵⁴ “Gözleri yeniden açılsın” ibaresini karine olarak alırsak “üzüntüden ve ağlamaktan dolayı gözünün kapanması” yani görme yetisini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Çünkü bir insanın görür hale gelmesi önceden kör olmasına bağlıdır. Rivayet edilene göre Hz. Yûsuf (a.s) zindandayken Cebrail’in (a.s) yanına gelip “Babanın gözleri sana olan hasretinden gitti” şeklindeki haberi verince O da “Keşke annem beni hiç doğurmasaydı ve ben de babamın bu denli üzülmesine sebep

⁴⁹ Yaşanan bu durum ibadet halindeyken sağa sola bakmanın namazı iptal etmese de cezanın söz konusu olduğunu veya namazın eksik kaldığını haber vermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur’ân*, çev. M. Beşir Ersoy, (İstanbul:Buruc Yayınları, 1999), 10/374.

⁵⁰ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, çev. Muhammed Coşkun, 3/674;

⁵¹ Gözde Herhangi bir körlük olmadığını, yalnızca ağlamaya ve yaşlılığa bağlı gözün siyahında beyazlama olduğu bu beyazlamanın da görmeye zafiyetin oluşturduğunu düşünen müfessirler için bkz.Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım, 13/321

⁵² Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an*, (İstanbul: Üç Dal Neşriyat Yayınları, 1968), 7/2570.

⁵³ el-Yûsuf 12/93.

⁵⁴ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/321.

olmasaydım!” demektedir. Bu görüşe bağlı yorum yapanlar sürekli üzüntü içerisinde olmak ağlamaya, ağlamanın da gözde körlüğe sebep olacağını ileri sürmektedirler.⁵⁵

Üçüncü Görüş: Bu görüşü Tefsir kaynakları dışında Muhammed Bahaeddin Yüksel farklı bir bakışla aktarmaktadır. Bu ağarmanın gözde körlük oluşturduğu ya da görmede zafiyetin olduğuna dair herhangi bir bilgi verilmediğini savunmaktadır.⁵⁶ “*Aradan bunca zaman geçti, hâlâ Yûsuf’u dilinden düşürmüyorsun. Vallahi bu gidişle ya kederinde hastalanıp eriyecek veya helak olup gideceksin*”⁵⁷ ayette çocukların endişesi babalarının ağlamaktan gözlerini kaybetmesi ile alakalı olmadığını göstermektedir. Bu durumdan endişe duyacak olsalar babalarının ağlamaktan gözlerini kaybedeceğinden endişe duyarlar ve bu durumu ayet konu edinirdi. Ayet bu durumu konu edinmediği için gözde bir körlük oluşmamış olabileceğini akla getirmektedir. Gözün durumu ile alakalı olarak sadece bir ağarma olduğunu söyleyenler vardır.⁵⁸ Buna göre “gözün ağarması” *وَإِيضَتُ* göze yaş dolmasından kinaye olup âmâlık ya da kısmi körlükle ilgisi yoktur. Gözdeki ağarma gözün yaşlanmasını ifade eden belîğ bir tanımdır. Hz. Zekeriya’nın (a.s) Allah’a (c.c) duasında söylediği *“وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا”* “saçım başım ağardı” cümlesinde olduğu üzere saçın beyazlıkla tutuşması, kısaca yaşlılığına kinayedir. Gözün ağarma durumu ise gözlerin yaşla dolmasını ifade etmektedir.⁵⁹ Üzüntüye bağlı gözde yaşarma olur, gözün çokça yaşarması göz bebeğinin önünde bir yaş tabakası oluşturduğundan göz görme işlevini yerine getirememektedir. Sonuç olarak bu durumu kısmi bir körlüğe yahut âmâlîğe benzetmenin uygun bir tabir olmadığını savunanlar da vardır. Gözün önündeki yaş silindiğinde göz tekrar görme yetisine kavuşmaktadır.

4. Kokunun Mahiyeti

Konuya Mevlana’dan bir birkaç beyitle başlayalım; “Koku, kılavuzdur, yol göstericidir sana. Seni sonsuz cennete, Kevser’e dek götürür. Koku göze ışık veren bir devadır. Yakub’un gözü bir kokuyla açıldı. Kötü koku gözü karartır. Yusuf’un kokusu ise

⁵⁵ Razi, *Mefatihü’l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/321.

⁵⁶ Beyzav, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, çev. Şadi Eren, 2/436.

⁵⁷ el-Yûsuf 12/85.

⁵⁸ Ebubekir Câbir el Cezâirî, *Eyserü’t-Tefasir Kur’an’ı Anlamanın En Kolay Yolu*, çev. Ziya Eryılmaz vd., (İstanbul: Mirac Yayınları, 2009), 4/286; Ebu’l-Leys Semerkandî, *Tefsîru’l Kur’an*, sad. Mehmet Karadeniz (İstanbul: Özgü Yayınları, 2008), 3/300; Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur’an*, çev. Salih Uçar vd. (İstanbul:Dünya Yayınları, 2003), 6/309; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Medarikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Revza Yayınları, 2006), 5/527.

⁵⁹ Muhammed Bahaeddin Yüksel, “Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/31 (Haziran 2018), 93.

göze yardımcı kesilir.”⁶⁰ Mesnevi’de geçen beyitler günlük hayatta işlevinin dahi farkına varmadığımız kokunun önemine işaret etmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski olan güzel koku sürünme geleneği de dinimizde önemli bir yere sahiptir. Geçmiş toplumların dini törenlerinde, saraylarda ve cenaze işlemleri sırasında koku sürüldüğü bilinmektedir. İslam dininin kokuya verdiği önem Peygamber Efendimiz’in (s.a.v) hadislerinde karşımıza çıkmaktadır. Güzel koku sürünmek peygamberlerin dört sünnetinden biri olması, kokuya verilen önemi gözler önüne sermektedir.⁶¹ Mü’min kimselerin cennet bahçesinde misk kokulu⁶² içeceklerden yudumlayacaklarını haber veren ayetlerin Kur’an’da geçmesi de kokunun önemine işaret etmektedir. Dinde sembol olarak kullanılan kokunun meleklerle irtibata geçmek için kullanıldığı da rivayet edilmektedir. İslam ve onun dışındaki tüm dini geleneklerde melek ve cinler ile irtibat kurmanın yolunun kokudan geçtiği söylenmektedir. Çünkü onların gıdasının yeme-içme değil koku olduğuna inanılmaktadır. Bu hususlara Mevlana şöyle değinmektedir; “Çünkü o, periye kokuyu gıda etmiştir; her meleğe o can azığı vermektedir”⁶³ meleklerin koku ile beslendiklerini şu beyit de dile getirmektedir; “melek gibi sudan ve ekmekten geçtim.”⁶⁴ Bu beyitler meleklerin koku ile beslendiklerine bu nedenle dinlerin kokuya önem verdiğini gösterir.

5. Hz. Yûsuf’un (as) Gömleğindeki Kokunun Mahiyeti

Hz. Yûsuf (as) babası Hz. Yakub’un (as) gözlerinin görmediğini öğrenince “*Şimdi şu gömleğimi götürün ve onu babamın yüzüne sürün de gözleri yeniden açılsın...*”⁶⁵ diyerek gömleğini babasına göndermiştir. Sûrede Hz. Yakub’un (a.s) gözlerinin durumunu oğlu Yûsuf’a (a.s) bildiren bir ayet ile karşılaşmamaktayız. Akıllara Yûsuf’un (a.s) babasının gözünün durumunu nereden öğrendiği sorusu gelmektedir. Bu sorunun şu birkaç muhtemel cevabı vardır: İlki, daha önce değinmiş olduğumuz Cebrail’in (a.s) babasının durumunu Hz. Yûsuf’a (a.s) vahiy şeklinde bildirmesiyle öğrenmesidir.⁶⁶ İkincisi, Hz. Yûsuf (a.s) kendini üvey kardeşlerine tanıttıktan sonra babası hakkında bilgi istemiştir. Onlar da gözlerini

⁶⁰ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma’nevî*, çev. Derya Örs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015), 1/100.

⁶¹ Ebû Eyyüb’dan (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlallah (s.a.v) şöyle dedi: “dört şey peygamberlerin sünnetlerindedir: Haya, güzel koku sürmek, misvak kullanmak, ve nikah.” Detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, çev. Rıfat oral, Süleyman Sarı (İstanbul: Ensar Yayınları, 1992), 497/1367, 5/421.

⁶² el-Mutaffifin 12/26.

⁶³ Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, çev. Derya Örs, 7 /886.

⁶⁴ Mevlana, *Mesnevî-i Ma’nevî*, çev. Derya Örs, 1/133.

⁶⁵ el-Yûsuf 12/93.

⁶⁶ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Ayetkin, Hasan Karakaya (İstanbul: Hisar Yayıncılık, 1996), 5/51.

kaybettiğini nakletmişlerdir.⁶⁷ Üçüncüsü, Hz. Yakub (a.s), oğlu Bünyamin'in başına gelenleri duyduktan sonra Hz. Yûsuf (a.s) olduğunu bilmediği vezire yazdığı mektupla babasının haliyle alakalı malumatı öğrenmiş oluyordu.⁶⁸ Babasının durumunu öğrendikten sonra kardeşleri ile bir gömlek gönderir. Rivayete göre bu gömlek Hz. İbrahim (a.s) mancınıkla ateşe atıldığında ateşten korunması için Cebrail (a.s) tarafından Hz. İbrahim'e (a.s) giydirilen gömlek olduğu ifade edilir.⁶⁹ Bu gömlek Hz. Yakub'a (a.s) kadar ulaşmıştır o da gömleği gümüşten yapılmış bir muskanın içerisine koyarak Hz. Yûsuf'un (a.s) boynuna asmıştı. Çünkü oğluna nazar değmesinden endişe ediyordu.⁷⁰ Cebrail (a.s) Ona gömleği babasına göndermesini vahiy ettiği söylenir. Çünkü bu gömlekte cennet kokusu vardır. Cennet kokusu da hastaya şifa, belaya uğrayana da afiyet vermektedir.⁷¹ Babasının gözünde oluşan zafiyetin tedavisi için gömleği babasına göndermiştir.⁷² Bu gömleğin baba Yakub'a (a.s) ulaşmasından sonra gözlerinin durumu hakkında iki görüş bildirilmektedir: Birincisi, Hz. Yakub'un (a.s) gözleri gerçekten kördü ve bu gömlek onun gözünü açtı. İkincisi, ise bu gömlek babasının gözlerini açmak için değil Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatta olduğunu söyleyecek olan çocuklarına inanması içindir. Çünkü üvey kardeşlerin yalan söylediğini biliyor babasının da çocuklara inanmayacağını düşündüğünden delil olması hasebiyle gömleği gönderdiği görüşü de mevcuttur.⁷³ Gömlek babasına ulaşınca oğluna olan hasretinden sürekli ağlayan babasının gözyaşı dinceği için gözleri görecektir, hüznü ortadan kalkacaktı. Hz. Yakub'un (a.s) "gözlerine inen beyazlığın" hastalık olarak nitelendirilmesi ve bu durumunda gömleğin göze sürülmesi ile gözün açılması mucize olarak görülür. Bir diğer görüş de "gözlerine inen beyazlığın" psikolojik bir rahatsızlığa sebep olduğu söylenmektedir. Bu rahatsızlığı da

⁶⁷ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/337.

⁶⁸ Suyuti'nin Hakîm et-Tirmizî ve Ebu's-Şeyh'in Vehab b. Münebbih'ten naklettiğine göre Hz. Yakub'un (as) bu mektupta şunları yazdığı edinilen bilgiler arasındadır. "Rahman ve Rahim olan Allah'ın (cc) adıyla. Senin için, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim. Derim ki: Biz her türlü belaya maruz kalan bir aileyiz. Dedem Halilullah İbrahim, Allah'a olan itaatinden dolayı ateşe atıldı. Yüce Allah da ona ateşi serin ve selamet yaptı. Yüce Allah dedem İbrahim'e babamı kesmesini emretti ve daha sonra Allah onun yerine kurban gönderdi. Benim de insanlar içinde en çok sevdiğim bir oğlum vardı ve bu oğlumu kaybettim. Ona olan hüznümden dolayı da gözlerimi kaybettim. Onun aynı anneden olan bir kardeşi vardı. Ve kaybetmişim oğlumu hatırlayınca, bunu bağırma basar, böylece biraz da olsun üzüntüm azalır. Bu oğlum hırsızlıktan dolayı yanında hapsedilen kişidir. Ben hiçbir zaman çalmadım, benden çalan bir çocuk da dünyaya gelmedi." Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, çev. Zekeriya Yıldız, 8/318; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Ersoy, 10/387.

⁶⁹ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/338; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, çev. Muhammed Coşkun, 3/690; Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, M. Beşir Ersoy, 10/391; Taberi, *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Ayetkin vd., 5/51; Ebu'l-Leys Semerkandî, *Fi Zülâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçar vd., 3/301.

⁷⁰ Üvey kardeşlerin Hz. Yûsuf'daa (as) kurtulmak için Onun ölümünü göze almış olmalarına rağmen bu derece öneme sahip gömleği neden boynundan çıkarmadıkları konusunda Tefsir kaynaklarından herhangi bir malumat ulaşmış değildir.

⁷¹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, M. Beşir Ersoy, 10/391.

⁷² Mehmed Vehbi, *Hulasat, 'ül Beyan Fi Tefsir 'il Kur'an*, 7/ 2580.

⁷³ Yüksel, "Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili", 96.

Yûsuf'un gömleği gidermiştir. Bu gömlek büyük bir sevince, rahatlamaya ve manevi bir güçle onu kuvvetlendirip gözlerinin açılmasına vesile olacağı için gözleri de iyileşecekti.⁷⁴

Rivayete göre gömleği Hz. Yakub'un (a.s) oğlu Yahûda babasına götürdü. "Hz. Yûsuf'un (a.s) kanla karıştırılmış olan gömleğini ben yüklenip babama götürdüm ve onu üzdüm. Bugün de bu gömleği yine ben taşımalı ve babama götürüp onu sevindirmeliyim; kendisini üzdüğüm gibi..." diye koşarak babasına geldi. Mısır ile Kenan arasında seksen fersah⁷⁵ (350 km) vardı.⁷⁶ "Kervan Mısır'dan henüz ayrılmıştı ki babaları: Eğer beni bunaklıkla suçlamazsanız, gerçekten ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum"⁷⁷ dedi. Burada şu soru akla gelmektedir; Hz. Yûsuf (a.s) kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülürken babası Onun kokusunu almadı da Mısır'dan gelen gömleğin kokusunu nasıl aldı? Bu soruya şu iki cevabı vermek mümkündür.

Birincisi; Allah (c.c) Hz. Yakub'un (a.s) sabrının ve ecrinin fazla olması için oğlunun halini ondan gizlemiştir. Bela ve sıkıntılar geçtikten sonra Ona kokuyu duyurmuştur. Bu durumda kolay olan her şey çile zamanında zor, zor olan her şey de mutluluk ve ferah zamanında kolaydır.⁷⁸

İkincisi; daha önce değindiğimiz üzere bu gömlek gümüş bir muskaya sarılı vaziyette Hz. Yûsuf'un (a.s) boynuna takılmıştı. Gömlek muskanın içerisinden çıktıktan hemen sonra dünyaya cennetin kokusu yayılmış bu koku Hz. Yakub'a (a.s) kadar ulaşmıştır.⁷⁹ Kervan Mısır diyarından yeni çıkmasına ve Kenan iline onca uzaklığa rağmen babanın bu gömleğin kokusunu duyabilmesi peygamber Yakub'un üstün gücünü ve mucizesini gösterir. Burada şu neticeye varmaktayız; peygamberlerin sahip olduğu bu güçler onların doğuştan kazanılmış şahsi nitelikleri değil, Allah'ın (c.c) dilemesi ile bağışlanan özelliklerdendir. Oğlu Hz. Yûsuf'un (a.s) Mısır diyarındayken kokusunu alamayıp belli bir zaman diliminde almasının sebebi de budur.⁸⁰

⁷⁴ Razi, *Mefatih'ul Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/206, Komisyon, *Kur'an Yolu*, 3/254.

⁷⁵ Bu konuda âlimler ihtilafa düşmüşlerdir. Mesafenin sekiz ya da on günlük bir mesafe olduğu yönünde görüş ayrılıkları olsa da genel itibarıyla seksen fersahlık bir uzaklığın söz konusu olduğu söylenir. Razi, *Mefatih'ul Gayb*, çev. Suat Yıldırım, 13/338; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, çev. Muhammed Çoşkun, 3/692; Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, M. Beşir Ersoy, 10/392; Suyuti'de bu mesafe on, altı, yedi günlük bir mesafe olduğu görüşü ile beraber dokuz fersah ve bir aylık bir mesafenin olduğu görüşü de mevcuttur. Detaylı bilgi için bkz. Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, çev. Zekeriya Yıldız, 8/321.

⁷⁶ İsmail HakkıBursevî, *Ruhu'l Beyan*, çev. Ömer Faruk Hilmi (İstanbul: Fatih Yayınevi, t.s), 13/201.

⁷⁷ el-Yûsuf 12/94.

⁷⁸ Razi, *Mefatih'ul Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/338.

⁷⁹ Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, çev. Abdulvehhab Öztürk, 3/266.

⁸⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd., 2/491.

Müfessirler, bu gömlekteki kokunun cennetten geldiği, muskanın açılmasıyla dünyayı cennet kokusu aldığı, Hz. Yakub (a.s) bu kokuyu rüzgârın esintisi ile hissettiği yönünde görüş birliği içerisindeyler. Çünkü cennet kokusu dünyada o gömlekten başka hiçbir yere sirayet etmemiştir. Rivayete göre saba rüzgârı gömleği götüren müjdeciden önce kokusunu Hz. Yakub'a (a.s) ulaştırmak için Allah'tan (c.c) müsaade istemiştir. O da müsaade etmiştir. Hüzünlü kişilerin saba rüzgârından hoşlanmasının sebebi budur. Bu rüzgârda sıkıntıyı gideren koku bulunur.⁸¹ Hz. Yakub'un (a.s) yıllar süren hasreti gözünü ağarttıktan sonra Onun koku duyusunun yaşına bağlı olarak nasıl bu hassaslıkta kalabildiği sorusu akla gelmektedir. Müfessirler konuyu iki şekilde izah etmektedir: Birincisi; Onun kokusunu Allah (c.c) Yakub'un (as) vicdanından yaratmıştır.⁸² İkincisi; Duyulan koku Hz. Yakub'un (a.s) hassasiyetinden değil, Allah'ın mucizesindedir. Onca mesafeden gelen kokunun alınmasının bir tek açıklaması vardır o da, alışılmış bir durumun dışında fevkalade ilahi bir mucizenin olduğudur.⁸³

Hz. Yakub'un (a.s) gözünün açılmasını ifade eden ayet şu şekildedir: “*Nihayet müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne sürünce o derhal görmeye başladı(Fertedde Basira/İrtidad-ı Basar). Büyük heyecanla: Ben size Allah'tan gelen vahiy ile bilmediğiniz şeyleri biliyorum, dememiş miydim? diye haykırdı.*”⁸⁴ Ayette geçen ve bir şeyin ilk haline dönmesi anlamına gelen “irtidât” “Allah'ın (c.c) onu eskiden olduğu gibi tekrar görür hale getirmesi” şeklinde yorumlanmaktadır.⁸⁵ Daha önce ele aldığımız üzere, Yakub peygamberin gözünün durumu ile alakalı farklı görüşler mevcuttur. Bazı âlimlere göre gözlerinin ağlamaktan kör olduğu, bazıları gözlerinde ağlamaktan zafiyet oluştuğu, bazıları da gözde sıkıntı olmadığını sürekli ağlamaya bağlı yaştan dolayı gözün işlevini yerine getiremediği yönünde iddialar ileri sürmüşlerdi. Gözlerinin tekrar görmesinin sebebini sevince bağlayanlar olduğu gibi gömleğin şifa verme özelliğinden dolayı gözlerinin açıldığını savunanlar da

⁸¹ Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, çev. Abdulvehhab Öztürk, 3/266.

⁸² Bazı müfessirlerin dediği gibi Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'un (as) kokusunu Yakub'un (as) vicdanından doğrudan doğruya yaratıp icad etmesi ihtimal dışında değildir. Üstelik Yakub peygamberin hafızasını yeniden harekete geçirip daha önce bildiği Yusuf'un kokusunu ona vicdanından yeniden duyurması da ihtimaldir. Fakat ayetin ifadesi kokunun rüzgâr tarafından kafilenin Mısır'dan çıkışı sırasında olduğu yönündedir. Bu ise kokunun havadan bir telsiz ile şimşek gibi naklinin mümkün olacağını, yaratılıştaki bunun gizli bir kanun olabileceği düşündürür niteliktedir. Şüphesiz Mısır'dan gömleğin gelmesi, hızlı bir titreşimle kokunun ulaşması, Hz. Yakub'un (as) bu kokunun oğluna ait olduğunu kestirmesi doğrudan doğruya ilahi bir tasavvuru gösteren hakikattir ve ikisinin de peygamber olması hasebiyle bu olay bir mucizedir. Detaylı bilgi için bkz. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/105.

⁸³ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/102.

⁸⁴ el-Yûsuf 12/96.

⁸⁵ Razi, *Mefatihü'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd., 13/341.

olmuştu. Böylece Hz. Yakub (a.s) da gözlerine bu gömleği sürerek Allah'ın (c.c) izni ile şifa bulmuştur.

Meseleye farklı bir şekilde yaklaşacak olursak gözlerinin şifa bulmasında mucizevî bir şekilde etken olan şey gömlekteki koku ve terdir. Tıbben bunun mümkün olduğunu vurgulayanlar ter ve kokunun kimyasal bir birleşen taşıdığını söylemektedirler. Göz damarlarının bir kısmının burna yakın olması kimyasal birleşenin burundan göze ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Mevsim geçişlerinde yaşanan alerjik durumların burun yoluyla bulaştığını bilmek bu iddiaları temellendirmektedir.⁸⁶ Araştırmacılar üzüntüden dolayı gözde katarak oluşabileceğini, bunun da bir şok ile yeniden düzelebileceğini söylemişlerdir.⁸⁷ İsviçre'de bir ilaç firması tarafından yapılan araştırma konu için önem arz etmektedir. Mısır'lı bir göz doktoru Abdulbasit Muhammed, Yusuf Sûresi'ndeki “*Şimdi şu gömleğimi götürün ve onu babamın yüzüne sürün de gözleri yeniden açılsın...*”⁸⁸ ayetinden etkilenerek göz hastalıkları tedavisinde bir deney yapmaya karar verir. Hz. Yakub'un (a.s) gözlerinin açılmasına vesile olan olayın ter olduğunu düşünen araştırmacı, katarak tedavisinde ter ile iyileşme oranının %99 olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak İsviçre'de katarak tedavisi için ilaç geliştirilmiştir.⁸⁹ Yeryüzünde amaçsız yaratılan hiçbir varlık yoktur. Gömleğin amacı vücudu korumaktır. Ama kıssa bizlere gömleğin yalnızca korunmak için değil kimi zaman ayrılık, kimi zaman da delil ve mucizeler yaşatması hususunda önem arz etmektedir. Bu gömlek sadece baba Yakub'un değil üvey kardeşlerin de kalp gözlerini açmıştır. On bir Yıldız, Güneş ve Ayı'n saygı secdesi onlara sırat-ı müstakimi aralamıştır. Üvey kardeşler de Onu kabullenerek bilgilerinin kaynağının vahye dayalı olduğuna inanmışlardır.

SONUÇ

Kur'an'da “Ahsenü'l kasas” olarak isimlendirilen Yusuf Sûresi ayetin de ifade ettiği şekilde en güzel kıssadır. Bu kıssada olay örgülerinin ve yapılan tahlillerin en nezih üsluplarını görmekteyiz. Ayetler gelecekte yaşanan durumları işaret etmekle kalmayıp inananların zihin dünyasını anlamlandırmasını mümkün kılmaktadır. Bu sebeptendir ki Yûsuf Sûresi dikkat çeken bir sûredir.

⁸⁶ Ahmet Gündüz, Yusuf Suresi Bağlamında Üç gömleklili Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/35 (Ocak-Haziran 2016), 107.

⁸⁷ Hayrettin Karaman vd. *Kur'anYolu*, 3/252.

⁸⁸ Yûsuf 12/93.

⁸⁹ Betül Güçlü, “Mevlâna'nın Eserlerinde Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/3 (Ocak 2013) , 159.

Hz. Yûsuf'un (a.s) hayatının dönüm noktalarının yaşandığı her aşamaya bir gömlek tanık olmuştur. İlk gömlek Yûsuf peygamberin gıyabında kana bulanmış, babayı oğla hasret bırakan gömlektir. Diğer ise iffetinin, samimiyetinin, hayâsının nişanesi olan gömlektir. Nefsine ve Züleyha'ya direnmesi sonucu içine düştüğü zindan hayatı sabırla birleşerek Onu kemale erdirmiştir. Çünkü kendi istek ve arzularının esiri olmayıp Allah'ı (c.c) razı edenleri, Allah (c.c) da razı eder.

İlk iki gömlekte üvey kardeşlerin hasedi, asabiyet duygusunun doğurduğu hırs, iffete yapılan saldırının izleri varken; üçüncü gömlekte vuslatın, kokunun, cennetin izleri vardır. Çünkü bu gömlek, onun asıl gömleğidir. Mucizenin, peygamberlik nişanesinin gömleğidir. Baba Yakub'a (a.s) kavuşturan, gözlerine selamet veren, üvey kardeşlerin kalp gözlerini aydınlatan, hakkı batıldan ayıran gömlektir. Bu gömlek ağlamaktan gözlerine ak düşmüş babanın gözlerini aydınlatmıştır. Arada uzun mesafeler bulunmasına rağmen bu kokuyu hisseden Hz. Yakub'un (a.s) durumu ve oğlundan yıllarca ayrı kalmanın verdiği hüznle gözlerindeki ağarmanın bir gömlekle aydınlanması Allah'ın (c.c) büyüklüğüne ve peygamberlerinin de mucizelerine işaret eder.

KAYNAKÇA

- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd, Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Beydâvî Tefsiri Envâru't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*. çev. Şadi Eren. 2. Cilt. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi. *Sahih-i Buharî*, çev. Mehmed Sofuğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyan Tefsiri*, çev. Ömer Faruk Hilmi. 12. Cilt. İstanbul: Fatih Yayınevi t.s.
- Cevzi, İmam Ebu'l-Ferec Camlûddin Abdurrahman Ali İbn Muhammed. *Zadü'l-Mesir Fi İlmi't-Tefsir Tefsir İlminde Yolculuk Azığı*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 3. Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- Cezâirî, Ebubekir Câbir. *Eyseru't-Tefasir Kur'an'ı Anlamanın En Kolay Yolu*, çev. Ziya Eryılmaz vd., 4. Cilt. İstanbul: Mirac Yayınları, 2009.
- Güçlü, Betül. "Mevlâna'nın Eserlerinde Yûsuf'un Gömleğinin Kokusu" . *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/3 (Ocak 2013), 151-167.

- Gündüz, Ahmet. “Yusuf Suresi Bağlamında Üç gömlekli Hayat Sürecinden Bazı Ayrıntılar”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/35 (Ocak-Haziran 2016), 93-110
- Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed. *Müsned*, çev. Rıfat oral, Süleyman Sarı. 5. Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 1992.
- Harman, Ömer Faruk. “Yâkub” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43/275-277. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Havva, Said. *el-Esâs fi't-Tefsir*. çev. Beşir Ersoy. 16. Cilt. İstanbul: Şamil Yayınları, 1990.
- Köksal, Asım. *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Ersoy. 10. Cilt. İstanbul: Buruc Yayınları, 1999.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâl-il Kur'an*. çev. Salih Uçar vd., 6. Cilt. İstanbul: Dünya Yayınları, 2003.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, Ali Ünal, Hamdi Aktaş. 2. Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*. çev. M. Beşir Ersoy. 2. Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006
- Musaoğlu, Ahmet. *Peygamberler (İnsanlık) Tarihi*. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2006
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medariü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*. çev. Harun Ünal. 5. Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2006.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. 1. Cilt. Beyrut/Lübnan: Darul Nefais, 3. Baskı, 1435/2014.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. 2. Cilt. Beyrut/Lübnan: Darul Nefais, 1435/2014.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru.13. Cilt. İstanbul: Huzur Yayınları, 2013.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin-i. *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. Derya Örs. 1. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Tefsîru'l Kur'an*. sad. Mehmet Karadeniz. 3. Cilt. İstanbul: Özgü Yayınları, 2008.

- Suyûtî, Celâleddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekîr. *Hadsilerle Kur'an Tefsiri ed-Dürrü'l-Mensûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr*. çev. Zekeriya Yıldız. 8. Cilt. İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- Taberî Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsîri*, çev. Kerim Ayetkin, Hasan Karakaya. 5.Cilt. İstanbul: Hisar Yayıncılık, 1996.
- Vehbi, Mehmed. *Hulâsat'ül Beyân Fi Tefsir'il Kur'an*. 7. Cilt. İstanbul: Üç Dal Neşriyat Yayınları, 4. Baskı, 1968.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 5. Cilt. İstanbul: Azim Yayıncılık, 2012.
- Yüksel, Muhammed Bahaeddin. "Yakup Peygamberin Gözlerinin Akıbeti Konusunda Genel Bir Kabulün Tahlili", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16/31 (Haziran 2018) 73-111.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî. *El-Keşşaf'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûnî'l-Ekâvîl Fî Vucûhi't-Te'vil*. çev. Muhammed Coşkun. 3. Cilt. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu, 2017.